

Dit artikel is onderdeel van mijn zoektocht. Ik weet dat er reeds veel werd geschreven over 'leren'. Vele dikke boeken vol, geschreven door 'geleerde mensen'. Toch merk ik steeds opnieuw in het contact met trainers, opleiders, instructeurs, leraren, docenten, begeleiders, therapeuten, enz. dat er een groot tekort is aan visie op het begrip 'leren', dat mensen allerlei dingen doen waarvan ze beweren dat het het leren zou bevorderen zonder dat ze duidelijk kunnen zeggen wat ze er nu heel concreet mee bedoelen. Er worden dure contracten afgesloten en technisch knappe middelen ingezet zonder een agogische visie op mensen, doelen en middelen.

LEREN, WAT IS DAT, ECHT?

Wie ligt er wakker met deze vraag?

Op zoek naar wat 'leren' echt is

Waar ik op mijn zoektocht tegenaan loop is het feit dat ik nergens lees wat 'leren' nu echt is. Wat gebeurt er op dat cruciale moment waarop een mens 'leert'?

Ik kijk naar een baby van 6 maanden en kan vaststellen dat zij in vergelijking met enkele dagen geleden veranderd is en dat zij bepaald gedrag kan herhalen ... zij heeft klaarblijkelijk van alles geleerd ... ik kan nauwkeurig blijven kijken om te zien wat zij doet om dat effect te bereiken ... ik kan duidelijk overlevingsgericht gedrag onderscheiden van niet-onmiddellijk-nuttig-gedrag ... maar ik kan het moment van het 'leren' niet zomaar vatten ... ik merk dat ik naar systemen zoek, naar middelen, naar aanpakken, naar beïnvloedende factoren, naar stimuli, enz. maar het moment suprême van het 'leren' pak ik niet.

Ik kijk naar jongeren, ik kijk naar volwassenen ... ik noteer gedrag en resultaten, verzamel informatie, breng zaken met elkaar in verband. Ik constateer verschillen in 'leervermogen', 'leerweg', 'leervaardigheden', 'leerpotentieel' (?) en in 'leercontext'. Toch ontbreekt er iets om het fenomeen 'leren' werkelijk te kunnen vatten.

Tenslotte ga ik bij mezelf te rade. Daar kan ik ook voelen wat er gebeurt als ik van mezelf zeg dat ik 'leer'. Dan ervaar ik dat het met andere zaken te maken heeft dan men mij gewoonlijk wil doen geloven. 'Leren' zit bijvoorbeeld niet in mijn hoofd! Mijn brein is een zeer belangrijk hulpinstrument bij het 'leren' (anders kon ik dit artikel niet schrijven, schrijven is een deel van mijn leerweg), maar het 'leren' speelt zich niet af in mijn hoofd. Mijn hersenen zijn een middel, geen actor! Ga ik nu niet te zeer de filosofische toer op? Zelf meen ik van niet doch in een bedrijfsomgeving hoor ik snel zulk gemompel.

O.K. dan de blik gewend naar het operationele: we gebruiken allemaal het woord 'leren' ... Hoe gebruiken we dat? ... Kan een betere omschrijving van het begrip 'leren' ons helpen om op een efficiëntere manier anderen te helpen bij hun 'leren'?

Het begrip 'leren'

- Is 'het efficiënt opslaan van informatie die (hapklaar) werd aangereikt, om die op een bepaald tijdstip en op een bepaalde wijze te reproduceren', is dat 'leren'? Of noemen wat dat beter 'studeren' of 'efficiënt inventariseren'?
- Is 'nadoen wat iemand heeft uitgelegd en gedemonstreerd + dit zolang herhalen tot het een gewoonte wordt', is dat 'leren'? Of noemen wat dat beter 'instrueren en kopiëren'?
- Is 'ervaringen, kennis en vaardigheden met elkaar delen + herkenning geven + mekaar ondersteuning bieden', is dat 'leren'? Of gebruiken we beter een term als 'empatheren'?
- Is 'het verzamelen van relevante kennis, die kennis opslaan (liefst met alle moderne technische middelen waarover we beschikken) + er voor zorgen dat de kennisinhouden vlot met elkaar in verband kunnen gebracht worden', is dat 'leren'? Of noemen we dat beter 'kennis beheren' (kennismanagement, Knowledge management), kennis die iemand ooit heeft 'geleerd'?
- Is 'het creëren van kennis via de weg van de omzetting van impliciete kennis (tacit knowledge) naar expliciete kennis via socialisatie, externalisatie, combinatie en internalisatie', is dat 'leren'? Of noemen we dat toch beter 'kennis creëren'?
- Is 'bewust afstand nemen van en reflecteren op gevoelens, ervaringen, inzichten en vaardigheden (van mezelf en van anderen) + kritisch bekijken van de gedachten die daarvan het gevolg zijn + bijkomende relevante informatie zoeken + trachten de totale informatie te plaatsen in een zinvol kader én de verbinding zoeken met mijn gevoel en met de werkelijkheid zoals ik die beleef + oefenen om mij die kennis en vaardigheden eigen te maken', is dit alles samen 'leren'?

Het streven om het eens te worden over één definitie leidt sowieso tot discussie en dat is m.i. niet vruchtbaar. Met het zoeken naar een strikte definitie dreigt tevens het gevaar dat we het begrip te eng gaan invullen en dat we niet meer de kracht zien van bv. het dagelijks 'onbewust, spontaan, niet-intentioneel zich nieuwe kennis en vaardigheden eigen maken'.

Het lijkt me daarom zinvoller om enkele karakteristieken, enkele specifieke doch algemeen geldende kenmerken te verzamelen om zó dichter te komen bij wat er werkelijk gebeurt wanneer we 'leren'.

Vele misverstanden, hevige discussies en ruzies vinden hun oorsprong in de vooronderstelling dat de ander de begrippen die we gebruiken net zo invult als wij dat bedoelen. De werkelijkheid is echter anders: begrippen worden individueel (en dus verschillend) gevuld met betekenissen, bedacht met associaties, verbonden met belangrijke nevenbegrippen en gekleurd door waarden en normen!

Willen we een helder gesprek voeren dan is het nuttig dat we de (hoofd-)begrippen die we hanteren verduidelijken.

Knowledge Creation, iets waar twee Japanners (Nonaka en Takeuchi 1995) bekend mee werden, heeft opvallend veel gelijknis met de leercirkel van Kolb D.A. (1974)

Eén van de programmapunten in een brochure van een training "Kennismanagement":

• Valkuilen: opgepast voor de menselijke factor. (sic)

Klaarblijkelijk is de mens een gevaarlijke factor voor bepaalde (technische) kennis-manipulatiesystemen. De systemen kunnen informatie opslaan, verbinden, verbanden leggen, maar bv. niet autonoom voorstellingen maken en daarbij nieuwe begrippen formuleren, alleen de mens kan dat.

De mens kan bewust een uitzondering maken of liegen of 'foute handelingen' uitvoeren en daardoor een systeem ontregelen of manipuleren! De mens kan namelijk leren!

De visie van waaruit wordt gekeken naar de kenmerken van 'leren'

Als men van iets de kenmerkende eigenschappen tracht op te sporen is de bril waarmee men rondkijkt wel erg bepalend. Allemaal hebben we onze blinde vlekken. Daarom eerst even iets over brillen waarmee men naar leren kan kijken.

B.F. Skinner, de vader van het behaviourisme en het leren op basis van gedragsverandering, is niet alleen een boeiende figuur, ik blijf hem erg waarderen als eerlijke zoeker. Toch leed hij m.i. aan het fenomeen van 'naar de sleutel zoeken waar de lamp brandt, niet in het duister waar de sleutel werkelijk verloren werd'. Hij had een pragmatische kijk op leren: de mens kan men vergelijken met de zwarte doos van een vliegtuig, wanneer ik hem van buitenaf stimuleer, levert dit een bepaald uiterlijk waarneembaar resultaat op; ik kan het effect beïnvloeden door de manier waarop ik de mens stimuleer; op deze wijze kan ik bepaald gedrag aanleren; wat er in de zwarte doos (in de mens) werkelijk gebeurt kan ik met de middelen waarover ik beschik niet doorgronden, dat laat ik dan even opzij liggen.

Heel veel leraren, docenten, therapeuten, opleiders, instructeurs en experts hebben vandaag nog dezelfde houding, ze kijken naar leren met dezelfde (gedrags)bril. Wat er werkelijk in de mens (in de jongere, in de volwassene) gebeurt, weten ze niet, dat zou teveel onderzoek vragen. Enkel het uiterlijke resultaat (= gedrag) telt. Dat ze met de (externe) stimuli ook het innerlijke beroeren, wordt niet in ogenschouw genomen. Dat het innerlijke wel eens de meest beslissende factor zou kunnen zijn om het uiterlijk resultaat te bekomen, zien ze over het hoofd. Indien ze dat wel zouden zien, betekent dat dat hun huidige manier van opvoeden, aanleren, therapeutisch begeleiden, opleiden of trainen in vraag komt. Dat er door hun huidige manier van opvoeden, aanleren, ... enz. in heel wat gevallen zelfs meer kwaad dan goed wordt gedaan, willen ze niet horen of zien. We zijn meer geloof gaan hechten aan wat anderen zeggen en schrijven dan aan onze eigen wezen-lijke ervaringen. Wij hebben geleerd op te kijken naar wie zich als expert voordoet. (Lees ook wat hier geschreven staat erg kritisch én houdt het tegen het licht van uw eigen ervaringen.)

Zijn behaviouristische kijk was voor B.F. Skinner, de schrijver van o.a. *Beyond Freedom and Dignity*, geen belemmering om zelf (een Amerikaan!) een fervent orgelspeler te zijn en van Bach te houden. Hij schreef een knappe utopie, *Walden Two*, over een gelukkige gemeenschap gebaseerd op behaviouristische principes, waarin hij tegelijk zijn persoonlijk dilemma verwoordt: ik hoor hier toch niet thuis.

Wat is er overgebleven van de verwondering, de nieuwsgierigheid, de creativiteit en het risicovol handelen van het kind? Hoeveel van die kwaliteiten en noodzakelijke vaardigheden om effectief te kunnen leren die het kind bezat, bezitten jongeren en volwassenen vandaag nog? We hoeven ons niet te gedragen als kinderen, wel de kwaliteiten die het kind heeft in ons volwassen leven te ontwikkelen en te metamorfoser. De huidige onderwijsaanpak remt deze ontwikkeling af vanaf de basisschool tot in de universiteit.

De hele rage rond het brein lijdt onder dezelfde behaviouristische eenzijdigheid: men meent een (materieel) plekje gevonden te hebben waar alles in terug te vinden is, daarbij reduceert men leren tot datgene wat er in het brein waar te nemen is. Om het met een (manke) vergelijking te zeggen: het internet werkt dank zij computers maar het internet is niet de reeks verbonden computers, het internet zijn de mensen die met die computers werken, niet omgekeerd, het zijn de mensen die er informatie in stoppen en via de computers andere informatie opvragen en met andere mensen communiceren. Het brein is niet de lerende, de lerende is veel meer dan haar brein. Het brein is een zeer belangrijk en vernuftig deel van de ganse mens, doch de mens kan niet gereduceerd worden tot haar brein. Het brein is een onderdeel van het lichaam, het lichaam hangt niet als 'voorwerp' onder aan de hersenen! Het brein is een middel voor de lerende om te leren.

Er is een andere kijk: de mens is een wezen met een ziel en een geest, iemand die voortdurend in ontwikkeling is, onderhevig aan levensloopwetmatigheden en dit alles binnen een dynamische relatie met haar context. De mens mét lichaam én ziel én geest is de lerende, het leren gebeurt in de ganse mens. Leren is niet enkel het resultaat van een cognitief proces maar in even grote mate van een affectief proces. Informatie wordt enkel *echt verwerkte en geïntegreerde kennis* binnen een bepaalde context waarmee iemand zich affectief verbonden voelt (positief of negatief). Leren is tegelijk een ethisch gebeuren, het is niet waarde vrij. Niemand kan gedwongen worden om iets te leren (wel om iets te onthouden of een handeling uit te voeren). Steeds moeten er keuzes gemaakt worden. Het beeld van leren dat verschijnt, is dat van een creatieve chaos waarbinnen een dynamisch balanceren plaatsvindt tussen diverse polariteiten. Eén van die polariteiten is bv. 'kiezen' tegenover 'terughouden van kiezen'. Er zijn vele polariteiten aan te wijzen (Een voorbeeld: I. Callens in zijn proefschrift over "TGI - Levend leren" onderscheidt er een twaalfal). De bril waarmee zo naar de mens en naar leren wordt gekeken, is ontwikkelingsgericht, contextueel en biografisch gekleurd. Het zal voor u duidelijk zijn dat dit de bril is waarmee ik dit artikel schrijf.

Ontwikkelingsgericht kijken = er van uitgaan dat alles/iedereen voortdurend in beweging is, dat alles/iedereen voortdurend verandert ook al kan ik dat niet steeds onmiddellijk waarnemen, dat iedere verandering zinvol is vanuit de betrokkene bekeken ook al kan ik de zin er niet van begrijpen of ben ik het er niet mee eens, dat in het hier en nu zowel verleden als heden als toekomst aanwezig zijn.

Contextueel kijken = er van uitgaan dat alles/iedereen ontwikkelt binnen een concrete omgeving en dat er een dynamische interactie is met die context zeker wanneer er sprake is van leren, dat de context van het verleden mee de context van het heden kan bepalen, dat alles/iedereen slechts kan begrepen worden (indien dat al mogelijk is) binnen haar context. 'Context' slaat zowel op de uiterlijke als op de innerlijke (verinnerlijkte) omgeving.

Biografisch kijken = er van uitgaan dat het leven van een mens zich ontwikkelt in een voortdurende wisselwerking tussen enerzijds algemene wetmatigheden en anderzijds de keuzes die de persoon maakt binnen haar context, dat bv. de leervraag van een 25-jarige anders is dan die van een 40-jarige of een 55-jarige óók omdat zij in een andere levensfase zit en daardoor beïnvloed wordt. Een aanverwante kijk is die van de Transactionele Analyse: er is sprake van het opstellen in de jeugd van een levensscript dat men dan in het verdere leven uit-speelt. Het leren wordt zeer sterk beïnvloed door het script dat men voor 'leren' heeft geschreven.

DIALOGUE LEARNING CENTRE

© Francis Gastmans
Tel. 0032 (0)3 235 39 99
dlc@online.be

Eén van de belangrijke polariteiten is die tussen "ernstig" en "niet ernstig". Tegenover "ernstig" staat niet "speels". Spelen is een basisvaardigheid van leren. Spelen op zich beweegt zich tussen "ernstig spel" en "niet ernstig spel". Het spelen van kinderen is vaak een "ernstig spel".

We menen te snel en ten onrechte dat we het innerlijk proces bij iemand kunnen aflezen aan haar uiterlijk gedrag.

Karakteristieken van leren

- *Leren is een beweging.*
Leren is bewegen, innerlijk en uiterlijk, leren is niet statisch. Leren is een werk-woord. Leren is een voortdurende activiteit, zonder einde. Het is tegengesteld aan stilstand. Het is een beweging die doelgericht en doelloos kan zijn tegelijk omdat leren op zich belangrijk is, zelfs al dient het ogenschijnlijk tot niets en is het op het eerste zich niet onmiddellijk functioneel. Denk bv. aan de vele leerinspanningen van een baby, zonder het 'doelloos' lallen het eerste jaar is er geen spraak een jaar later ('doelloos' vanuit het standpunt van de baby bekeken).
- *Leren is geen lineaire beweging doch heeft een organisch-dynamisch karakter.*
Programmas's i.v.m. leren (of het nu scholings-, vormings- of opleidingstrajecten zijn) of voor coaching worden steeds lineair opgesteld. De beweging van het leren heeft echter een totaal ander karakter: het is organisch-dynamisch, gestuurd door de vragen die de betrokkene(n) op dat ogenblik werkelijk wakker houden. Verderop zal ik tonen dat leren veeleer een lemniscatische beweging maakt.
- *Leren gebeurt uitsluitend IN de mens.*
Een bepaalde houding en bepaald gedrag dat we gewoonlijk met 'leren' aanduiden (bv. een boek raadplegen, informatie opzoeken, notities nemen, vragen stellen, iets proberen, enz.) kan wel wijzen op het feit dat er een leerproces aan de gang is (zou zijn) maar valt niet zondermeer samen met leren.
Leren is een innerlijke proces dat door dit uiterlijke gedrag wordt ondersteund. Doch dit uiterlijk gedrag biedt geen garantie dat er ook efficiënt wordt geleerd of dat er geleerd wordt wat u als buitenstaander meent of wilt dat er geleerd wordt!
- *Leren is een individuele aangelegenheid.*
De interactie met andere mensen (medecursisten, trainer, coach, manager, ...) is weliswaar een belangrijke stimulerende factor maar valt niet samen met leren. We hebben anderen nodig voor bepaalde stappen op onze leerweg. Dat kan gebeuren door samen een opleidings-traject af te leggen, maar ook bv. door samen een pint te

gaan pakken of door eens goed ruzie te maken. Echter, niemand kan in mijn plaats leren. Die arbeid moet ik innerlijk verrichten en alleen.

- *In verbinding staan is een belangrijk aspect.*
Leren is een individuele doch geen eenzame aangelegenheid. 'Zich verbinden', 'zich verbonden voelen', is een zeer belangrijk aspect. In verbinding waarmee? Met andere mensen, met zijn gevoelens, met een vraag, met woorden, met de context, met ...
Het heeft te maken met het zin geven aan het eigen leven en aan leren, verbonden zijn met een kader dat men (als lerende) als zinvol kan ervaren (dit hoeft niet steeds zinvol te zijn voor de begeleider). Deze verbinding kunnen waarnemen en er proactief op kunnen inspelen, dat is deel van de leervaardigheden (≠ studievaardigheden).
- *Leren staat in rechtstreekse relatie tot een leervraag.*
U krijgt in het leven altijd het gepaste antwoord op uw vraag. Bent u niet tevreden met het antwoord kijk dan eens naar uw vraag! Leren wordt gestuurd door een vraag. Daar waar men een leersituatie creëert uitgaande van een aanbod veronderstelt men een vraag die aanwezig zou zijn bij de deelnemers of men veronderstelt dat men die vraag kan oproepen via het aanbod. Indien het aanbod (een gesprek of een individuele begeleiding of een opleiding of een training of ...) niet aansluit bij de actuele vraag van de betrokkene zal er weinig geleerd worden van de aangeboden leerinhouden.
- *Bij leren is de hele mens betrokken.*
Het proces van leren gebeurt te gelijktijd op denk-, gevoels- én wilsniveau. Iemand kan niet het hoofd gebruiken zonder zijn gevoel of omgekeerd; hoofd en gevoel gebruiken veronderstelt sowieso een (wils)actie. Denken, voelen en willen werken steeds samen. Leren gebeurt niet alleen in het hoofd, ook al kunnen we onder onze schedel allerlei fenomenen waarnemen. Het gevoel bepaalt mee wat er in ons hoofd gebeurt. Bij het leren is het hele lichaam betrokken. Let bijvoorbeeld eens op spierspanningen in schouders of buik terwijl u een cursus volgt.
- *Bij leren treedt er verandering op.*
Eerder verworven kennis, vaardigheid of gedrag wordt bevestigd, verstevigd of in vraag gesteld en het nieuw

Eén van die opvallende fenomenen: wanneer iemand intens (beziel) met een bepaald thema rondloopt, blijkt zij 'toevallig' dié mensen tegen te komen en dié dingen mee te maken die stukjes van het antwoord aanreiken. Magie? Neen, verbinding. Een ander bekend fenomeen: sommige mensen schijnen tegenslagen aan te trekken terwijl voor anderen alles voor de wind gaat. Of ook nog, de uitstraling van iemand zorgt dat zij die mensen ontmoet die bij haar 'passen'.

Wat over het 'zuiver denken' gezegd wordt, geldt ook voor het waarnemen. We beseffen te weinig dat we onze waarnemingsorganen op dit ogenblik beperkt ontwikkeld hebben en dus gebrekkig gebruiken. Zo is bv. het gevoel als waarnemingsorgaan bij de meesten van ons niet ontwikkeld waardoor we allerlei belangrijke fenomenen niet of enkel vervormd waarnemen.

Hebben we - voor het fenomeen leren - wel voldoende én op de juiste manier gekeken naar andere 'plekken' in en rond het lichaam dan naar het hoofd? Wat doen we met de verbazend gelijke verhalen van de "zieners" in de diverse culturen? Wat 'zien' zij en wat zien wij? Hoe kunnen we leren 'zien' en wat zou een doorbraak ons hier opleveren?

Zie ik verandering?

Wanneer u geen verandering waarneemt stelt u zich dan de vraag - alvorens te oordelen dat er van leren geen sprake is - of de verandering

misschien subtiel en traag verloopt. Misschien doet de verandering zich op een ander gebied, terrein of niveau voor dan u het wenst. Kunt u een boom zien groeien? Wanneer ziet u het? Nochtans groeit een boom iedere dag met duizenden cellen. En is een mens niet een wezen dat een complexer groei-proces heeft dan een boom? Eén manier om veranderingen beter te kunnen waarnemen is: met uw medewerker een dialoog voeren over de zin en de onzin van bepaalde doelen, over de visie en de aanpak en met haar een duidelijke afspraak maken over zeer concrete leerdoelen.

geleerde is nu de basis voor een volgende stap. 'Veranderen' kan zowel groeigericht zijn als gericht op bestendigen, vasthouden of zelfs op meer en meer verharderen. Iemand die meer en meer vast komt te zitten verandert ook, is ook bezig te leren. Als begeleider kan ik dit laatste als negatief beoordelen of als inefficiënt maar ik kan niet ontkennen dat de ander leert en verandert. Wees niet te snel met het beoordelen van anderen, we hebben allemaal de neiging om inefficiënt gedrag te herhalen (en daarmee te leren onszelf vast te zetten). Niemand wijzigt graag zijn gedrag wanneer men denkt dat de gevolgen pijnlijk zouden kunnen zijn! Een buitenstaander, bv. een begeleider, merkt soms beter een verandering op dan de betrokkene zelf. De buitenstaander heeft een ander perspectief en ziet daarom andere zaken; daarbij kan hij echter nooit voelen wat de lerende voelt, hoogstens iets aanvoelen.

- *Bij leren is er sprake van een doorbraak.* Leren gaat gepaard met het doorbreken van een bestaande toestand. Wat even stabiel was, wordt labiel om daarna terug (even) stabiel te worden. Doorbreken betekent vaak eerst iets afbreken. Doorbreken kan soms op een zachte manier gebeuren doch niet zelden is er echter sprake van een proces dat op dat ogenblik als pijnlijk wordt ervaren. Later kan men dat in een terugblik anders aanvoelen. Heel veel aha!-leermomenten zijn het resultaat van een pijnlijke crisis.
- *Leren heeft steeds plaats binnen een context maar is niet gebonden aan een plaats of aan een tijd.* Leren staat nooit los van een context maar is niet gelijk aan de context. Het creëren van een stimulerende leersituatie is wel één van de effectiefste middelen om leren te stimuleren en te ondersteunen. We spreken gemakkelijk over leren in situaties waarin iets wordt aangeboden, iets wordt aangeleerd, situaties waarin informatie (onder welke vorm ook) wordt verwerkt. We associëren het minder makkelijk met situaties waarin een stofdoek wordt gehanteerd of waarin kinderen met elkaar een spelletje bedenken of waarin we rustig langs een strand lopen. Nochtans, we leren ook in bad, in bed, op de wc, na een slecht gesprek, tijdens een slechte training, wanneer we op de trein wachten, enz. Iedere situatie heeft de potentie van een 'leermoment' in zich, ieder ogenblik heeft 'leer-kracht'.

Men kan niet niet leren

Deze uitspraak betekent niet meer of niet minder dan dat u steeds leert, of u dat nu wilt of niet u kunt niet kiezen dat u leert. Leren is een onlosmakelijk deel van uw mens zijn. U kunt evenmin kiezen waar u leert, u leert namelijk overal waar u bent.

U kunt wél kiezen wat u wilt leren en op welke manier. U kunt kiezen wat u doet met wat u meent geleerd te hebben, in welke mate u het geleerde zult toepassen en implementeren in de huidige situatie en transfereren naar andere situaties.

Leren is als ademen

Om het met een vergelijking te verduidelijken: leren is als ademen, u kunt niet kiezen of u zult ademen, u ademt want anders bent u doodt en u ademt op om het even welke plek waar u bent en op dat ogenblik enkel daar. U kunt wel kiezen of u gezonde lucht inademt dan wel rook, u kunt u namelijk verplaatsen of stoppen met roken. U kunt ook via oefening uw ademritme voor een deel zelf bepalen en kiezen of u oppervlakkig en gejaagd ademhaalt dan wel diep en rustig. En wat u met uw adem doet op het ogenblik dat u uitademt is ook een vrije keuze. Uw uitademing kan zowel dienen om te spreken, om te zuchten, om een instrument te bespreken, om een ballon op te blazen voor een kind, om liefkozend te blazen, als om naar iemand te schreeuwen of iemand te kwetsen, om leugens te vertellen en roddels de wereld in te sturen. U kunt uw uitademing ook bewust gebruiken om uw lichaam te zuiveren en om stil te worden.

Leren is als ademen.

Ieder leren heeft zijn eigen tempo

Het is nuttig om naar naar uzelf en naar anderen te kijken als wezens die voortdurend leren, die steeds veranderen, die iedere dag weer een stapje verder zetten op hun levensweg, om het even of u hen tracht te beïnvloeden of niet. Net zoals alles in de natuur gaat het leren van mensen soms trager en soms sneller, soms meer in de diepte soms uitsluitend aan de buitenkant. Er zijn periodes van ogenschijnlijke stilstand (een winterperiode) waarbij men als buitenstaander denkt dat er niets wezenlijks gebeurt. Dit is schijn en heeft veeleer te maken met het onvermogen van de buitenstaander (in casu de begeleider) om scherp te

Is bewust leren het beste?

In heel wat uitspraken en teksten over leren zit (in het achterhoofd van de spreker of de schrijver) de vooronderstelling dat bewust leren het beste is. Ik pleit voor meer voorzichtigheid, om het oordeel wat terug te houden en om wat meer te kijken naar de fenomenen. De werkelijkheid is immers dat het grootste deel van ons leren onbewust verloopt.

In bepaalde gevallen is een keuze een dilemma; het is kiezen tussen de cholera of de pest. Hierover meldde ik in Visies 96/2: "Zijn alle problemen op te lossen? De weldaad van de tragiek" Een mooie illustratie van het creatief omgaan met een dilemma leest u bv. in "Het verhaal van de schoon-schrijver" in de bundel *Het vuur van de weduwe*, Manjula Padmanabhan - Van Gennep 1999

kunnen waarnemen. Want het is een periode waarin een sterke innerlijke onbewuste activiteit plaats vindt, waarin verteerd wordt en waarin voorbereidselen worden getroffen om daarna naar buiten te komen (een lenteperiode). Leren gebeurt niet alleen op momenten van vreugde en als er wordt gespeeld (een zonneperiode) maar ook (en misschien zelfs vooral) als er confrontatie is met pijnlijke ervaringen, met een crisis, wanneer men moet loslaten (een herfstperiode gevolgd door een winterperiode).

Leert iemand ook wanneer hij zich verzet?

Nemen we als voorbeeld een cursus waar iemand *moet* aan deelnemen. Hij verzet zich tegen de lesgever of tegen de inhoud of tegen de aanpak of tegen de organisatie of tegen meerdere zaken tegelijkertijd. Hij gebruikt daarbij één van de honderd vormen van 'verzet'. Maar wat gebeurt er in werkelijkheid? Hij is bezig met andere zaken dan met het opnemen van datgene wat wordt aangeboden, maar hij is niet 'leeg'. Betekent dit dat hij op dat ogenblik niets leert? Neen, integendeel, hij leert wel degelijk, echter niet datgene wat de lesgever zou willen. Misschien leert hij een bepaald verzetsgedrag te bevestigen, of ... hij leert beter weerstand te bieden, of ... hij leert hoe je het als lesgever niet moet aanpakken en hoe hij het zelf als lesgever zou kunnen aanpakken (beter uiteraard), of ... hij is al doende aan het leren om nog beter zijn gevoelens van ergernis te onderdrukken (wat echter niet bevorderlijk is voor zijn persoonlijke groei), of ... hij leert beter te doen alsof hij aandachtig volgt, of ... hij leert om in een voor hem vervelende situatie tegelijk met andere dingen bezig te zijn, of ... hij leert zich te verzetten tegen een vaderfiguur of tegen zijn projectie van zijn vader, of ... (misschien vindt u nog andere zaken die iemand kan leren net door zich te verzetten tegen het officiële 'leren' op dat moment). Het is niet van buitenaf waar te nemen wat hij leert, misschien is hij er zich zelf niet van bewust wat hij leert, maar dat hij leert hier en nu kan niet worden tegengesproken, alleen is het niet datgene wat wordt aangeboden of toch niet helemaal.

Opleiden en opgeleid worden is slechts één van de honderd en één manieren om te leren.

Bij leren denken de meeste mensen aan een of andere vorm van gestuurd of georganiseerd leren. Dit heeft alles te maken met het feit dat leren in onze jeugd sterk gestuurd werd door schoolse opleiders. Het actuele modewoord "Blended Learning" wijst op het combineren van verschillende vormen van opleiding: een zelfstudiepakket, een training, een coaching, e-learning. Dit is reeds een eerste stap voorwaarts maar echter nog niet ver genoeg. Efficiënt en effectief leren gebeurt ook via allerlei vormen en methoden die niet of minder gecontroleerd worden door opleiders of begeleiders.

Er zijn vele manieren van leren die allemaal evenwaardig zijn wanneer men ze vanuit het standpunt van het leren bekijkt. Om er een aantal te noemen (in mijn artikel "Maak uw eigen opleiding" en dat je op www.lemniscaat.be vindt) breng ik er een tachtigtal in kaart): een dagboek bijhouden en regelmatig herlezen, je levensverhaal schrijven, je vrijetijdsactiviteiten, feedback vragen, een verslag schrijven, met de (klein)kinderen spelen, mediteren, meedoen aan een quiz of een quizprogramma volgen, een bedrijf bezoeken op Open Bedrijvendag, een tentoonstelling bezoeken, een leerrijk gesprek voeren met een toevallige cafébezoeker, van job veranderen of jobrotatie, deelnemen aan een project, vrijwilligerswerk doen, een pamflet maken bv. voor een betoging, ... enz.

Op al deze momenten, in al deze situatie worden wezenlijke dingen geleerd die nuttig zijn ook voor de job, ook als politiemans of -vrouw.

Waar het als begeleider op aan komt is om de methoden die de betrokkene vandaag reeds gebruikt te *herkennen* en als nuttig te *erkennen* en vervolgens deze methoden te ondersteunen of te helpen verfijnen. Je kan ook zelf methoden voorstellen die passen bij de leer-, leef- en werksfeer van de betrokkene.

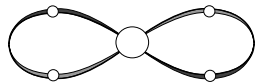
Een lemniscaat is het Griekse symbool voor oneindigheid. Het stelt een eeuwigdurende beweging voor zonder begin- of eindpunt.

De dynamiek van leren: een lemniscatische beweging

Lemniscatisch bewegen betekent het balanceren tussen twee polen die onafscheidelijk met elkaar verbonden zijn (zoals: dag en nacht, naïef vertrouwen en wantrouwen, denken en doen, mannelijk en vrouwelijk, ...).

In het geval van het leren zijn er diverse polen die zo met elkaar in verbinding staan. Bijvoorbeeld: het leerproces en de leerresultaten, de inzichten en de inspanningen, het concrete en het abstracte, ik en de ander, ...

Soms zijn er geen twee maar vier polen bij betrokken. Zoals wanneer we voor het leren aan de linkerkant het verleden plaatsen met de polen 'ervaren feiten' of 'bestaande inzichten' en 'mijn referentiekader' dan staat aan de rechterkant de toekomst met de polen 'mijn leerdoelen' en 'mijn aanpak'.

De beweging kan zonder ogenschijnlijk nuttige volgorde van de ene pool naar de andere gaan. Bij de lemniscatische beweging is er niet een strikte volgorde (zoals bij het lineaire denken), ook al zou de tekening dit suggereren de tekening blijft een symbool (!), het symbool van oneindigheid, en het is geen tekening van een af te leggen weg. Bij het lemniscatisch bewegen het gaat van de ene pool en dan de andere door een stuwning vanuit het midden.

De richting van de beweging wordt gestuurd door de leervraag, door de voorlopige antwoorden die worden gevonden en door de ondersteuning van de context waarin het leren plaatsvindt. Deze factoren bepalen waar de betrokkene zijn energie naartoe zal sturen. Daarom is het zo belangrijk dat wanneer je efficiënt wil begeleiden dat je eerst voldoende aandacht geeft aan de vraag waar de betrokkene(n) NU aan willen werken. Dat hij tot die vraag gedwongen werd of er uit vrije wil voor kiest maakt een verschil maar niet voor het feit dat de vraag in het midden plaatsen belangrijk is voor het leerproces.

Kiezen wat en hoe u leert

U kunt 'bevestigend leren' of 'veranderend leren'. U kunt 'impulsief leren' of 'reflectief leren'. U kunt 'singel loop' leren of 'double loop'. U kunt er voor kiezen om vooral 'onbewust te leren' of kiezen om 'bewust, intentioneel te leren'. U kunt ook 'intuïtief te leren'. U kunt 'zelfsturend leren' of 'extern gestuurd leren', 'consumerend leren' of 'ontdekkend leren', 'on line' of 'off line'.

U kunt 'Brain Based leren' of 'dual leren', enz.

Al deze begrippen zeggen iets over de opleidingsweg en over de middelen die gebruikt worden op die weg.

Evenzeer verwijzen de meeste leertheorieën naar de scholings- of opleidingsweg om tot leren te komen. Weinige beschrijven het proces in de lerende zelf. U vindt bij die theorieën ook zelden of nooit een duidelijke en expliciete mensvisie. Een gefundeerde visie op de ontwikkeling van de mens, als individu én als sociaal wezen, is m.i. een noodzakelijke basis voor een deugdelijke theorie m.b.t. leren.

Wie kiest en wie beïnvloedt het kiezen?

Opvoeding, onderwijs, vorming, opleiding, training, coaching, therapie, ... het zijn allemaal middelen om iemand te beïnvloeden opdat zij zich bepaalde kennis, vaardigheden of attitudes op een bepaalde manier en op een bepaald tempo eigen zou maken.

Sommige opleidingstrajecten zijn effectief = ze bereiken het beoogde resultaat én binnen de beoogde termijn. Sommige trajecten zijn efficiënt = ze bereiken het gewenste resultaat op een vlotte en, voor de betrokkene, aangename manier.

De diverse opvoedings-, scholings-, vormings- of opleidingswegen die mijn leren willen beïnvloeden zijn deel van mijn context, ze bouwen mee aan de context die ik als leerbevorderend of leerbelemmerend ervaar. Door verinnerlijking kan een (uiterlijk) leerbelemmerende omgeving uit het verleden vandaag nog als een obstakel in mij leven.

Velen zullen trachten mij te beïnvloeden in mijn keuze. Een keuze kan mij zelfs worden opgedrongen. Doch uiteindelijk kies ik zelf, ben ik de enige die innerlijk 'ja' of 'neen' beslis, zichtbaar in wat ik uiteindelijk 'ja' of 'neen' doe.

Een persoonlijke noot

Ik heb de laatste weken weer veel 'geleerd'. Dit betekent: ik heb in mij iets veranderd waardoor ik mij anders voel, waardoor ik een beetje anders kijk naar en denk over de mensen en de dingen om mij heen, én waardoor ik anders reageer. Het gaat om heel praktische inzichten en vaardigheden die ik vandaag toepas; geen verheven wijsheden doch wel wezenlijke stappen in mijn relaties. Opvallend was dat het (weer) niet gebeurde op de manier dat ik het had verwacht. Ik merkte achteraf dat ik leren toch nog teveel associeerde met 'een inspanning doen'. Het échte moment van leren gebeurde op het ogenblik dat ik bepaalde inspanningen stopte, toen ik los liet, toen het niet meer zo nodig moest. Toen bleek het plots heel eenvoudig te zijn, het gebeurde gewoon, ... een oud kleed gleed van mij af en daaronder zat een nieuw kleed. Ik kon echter wel zien dat ik aan dat nieuwe kleed reeds jaren had gewerkt. Dus toch inspanningen? Ja, het is niet óf-óf. Leren gebeurt wanneer we een zeer lange draad weven tussen 'gericht inspanningen doen' en 'loslaten'. Er is nog een ander aspect. Reeds verschillende malen heb ik ervaren dat mijn leren te maken heeft met een dynamische wisselwerking tussen enerzijds 'wat ik wil' en anderzijds dat wat ik aanvoel en ken als 'wat ik te doen heb, omdat het hier en nu past in het geheel'. Klinkt dit erg verheven? Voor mij is het erg 'aards', erg concreet. Het speelt bijvoorbeeld mee nu ik aan het schrijven ben en deze stukjes volgende week zal publiceren. (Januari 2000)

Francis Gastmans

Aangepaste illustratie uit
"Negentiende dikke HÄGAR"
© Arboris 1997

Hägar is voor mij een bron van inspiratie om de zaken te leren relativeren.